

DIJALEKTIZMI U RANIM TUCIĆEVIM DRAMAMA

Josip Vončina

1.

U Tucićevu dramskom radu godina je 1898. rana, no i napose plodna. Te mu se godine tiskom i prvim kazališnim izvedbama pojavljuju dva scenska djela: *Povratak* donosi sarajevska »Nada« u br. 14—16/1898, a u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu daje se 6. svibnja 1898; *Truli dom* izlazi najprije u »Viencu« (br. 32—38/1898) i odmah zatim kao zasebna knjiga kod zagrebačke Dioničke tiskare, a isto je kazalište izvodi 26. rujna 1898.¹ Tako Srđan Tucić — osobito *Povratkom* — na samome svojem početku doživljuje uspjeh kakav mu kasnija dramska djela neće ponoviti.

Pri svestranom razmatranju o dramskom stvaralaštvu hrvatske moderne pažnju zaslužuje i jezična problematika. Zaustavimo li se pri tom na Tuciću, svi bi se problemi — osobito zbog *Povratka* — lako mogli svesti na jedno rješenje: izbor jezika u koji ulazi nekoliko vrsta slavonskih dijalektizama, adekvatan je od pisca odabranoj temi i ambijentu. Riječ bi, dakle, bila o težnji da se postigne lokalni kolorit, a u tome Tucić — nakon Šenoe i Kovačića, Kozarca i Đalskoga — ne bi u hrvatskoj književnosti nipošto bio prvi. Ipak, koliko god takav općeniti zaključak bio prihvatljiv, Tucićev odnos prema dijalektalnim pojavama sadrži neke osobitosti. O njima bi valjalo progovoriti koju riječ više.

2.

Od dvaju odabranih Tucićevih djela slavonske dijalektizme valja očekivati u *Povratku*, koji se zbiva u nekome slavonskom selu, a teže im se nadati u *Trulom domu*, koji je smješten u »rusko oveće selo«. Stoga i treba najprije razmotriti tekst *Povratka*.

Smjeli bismo govoriti o dvije njegove redakcije: o starijoj (koja postoji u »Nadi« god. 1898. i u zadarskom izdanju 1907)² i o novijoj (koju predstavljaju izdanja: Nolitovo³ i Pet stoljeća hrvatske književnosti).⁴ Razlikama se među tim redakcijama nećemo ovdje baviti, nego samo navodimo nekoliko primjera iz kratkoga prvog prizora:⁵ *poče* (212, 13) — *ide* (396, 39); *ele Stanka* (212, 13) — *gle Stanka* (396, 39); *oni gori* [pridj.] (212, 13) — *oni gore* (397), *oni gđri* (39); *Joke Panićeve* (212, 14) — *Ivke Panićeve* (397, 39); *radije* (212, 14) — *radje* (397), *radije* (40); *(smiješeć se)* (212), *(smiješeći se)* (14) — Ø (397, 40). Međusobne razlike tekstova u »Nadi« i u zadarskom izdanju znatnije su samo u didaskalijama.⁶ U govoru licâ te se pak razlike, većinom neznatne, svode na grafijsko-pravopisne preinake.⁷

Varijante teksta, zbog kojih i možemo govoriti bar o dvije redakcije *Povratka*, dopuštaju da najstariju verziju (onu iz »Nade« 1898) shvatimo zrcalom prvobitnoga piščeva htijenja, pa da kao predložak za promatranje uzmemo tu verziju drame. Kad je pak riječ o *Trulom domu*, razloga takvoj distinkciji nije bilo, pa se služimo tekstom u knjizi iz god. 1898.⁸

3.

Za Tucićev jezični izvor u *Povratku* bit će važno što je to »drama iz narodnog života« koja se »odigrava u jednom slavonskom selu« (211). Budući da nije namjeravao dati pučki igrokaz s autentičnim govorom kakvim su se slavonski seljaci sporazumijevali u svakidašnjem životu, autor je govor svojih lica utemeljio na općemu, štokavsko-ijekavskome književnom jeziku s kraja 19. stoljeća. U *Povratku* se stoga mogu naći čak neke posebnosti iz ondašnje faze književnojezičnoga razvoja (npr. u oblicima *nijesam*, *nijesi*...).

Svoju namjeru da lica u drami veže uz rodno, slavonsko tlo Tucić provodi na taj način što im vraća pojedine dijalektalne osobine. Broj tih

osobina u pojedinim je lica nejednak te ovisi o životnom putu svakoga napose. Na jednoj je strani njegov Ive, za kojeg je važno što je »seljak, koji je kroz dulje vremena radio u tvornici« (211). Drugu pak stranu čine sva ostala lica, koja nikada nisu izbivala iz svoje zavičajne sredine.

Piščeva namjera da u govor licâ unosi pojedine dijalektalne crte očituje se, između ostaloga, povremenim, nesustavnim izborom ikavskih likova (npr. particip *volila*). To je znak da bi se vrelom Tucićevih dijalektizama mogao smatrati slavonski posavski dijalekt, koji je piscu (rođenom u Slavonskoj Požegi) zacijelo bio blizak. Dakako, Tuciću nipošto nije bila namjera da lica u *Povratku* odredi potpunošću posavskih dijalektalnih crta, od kojih mnoge posve izostaju.⁹ Omjer bi se između književnojezičnih i dijalektalnih osobina u toj drami mogao naslutiti prema jezičnim podacima u ovome odlomku:

Ive (gura ju u prsa). *Što nijesi... što lažeš da nijesi... Znam ja sad sve... znam zašto te je strah popô kad sam došo... znam zašto si htjela odma otić' iz sela... to, to mi je sve plaća za moju dobrotu... (245).*

Među pojavama glasovne vrste može se u tom tekstu načiniti jasno razgraničenje. Književnojezičnom tipu koji je potkraj 19. st. uzimao maha¹⁰ valja pribrojati ijekavizme poput *nijesi*. Ako je čuvanje etimološkoga *h* (u primjerima: *strah*, *htjela*) u skladu s onovremenom jezičnom normom, onda odstupanje od te norme (primjer: *odma*) treba pripisati dijalektalnome udjelu, kao što mu pripada i sažimanje vokala *-ao > -o* (*popô*, *došo*), odnosno infinitiv bez završnoga *-i* (*otić'*).

Drugi pouzdani znak da lica u *Povratku* doista pripadaju slavonskom selu jest leksički izbor kojim se služe. Može se on dobro ilustrirati ovim primjerima: *bluna* 'budala' (*Kata*... A što ti znaš, bluno?... , 212); *čurla* 'neka ptica; budala' (*Dako*... Mene je, da prostite, zvala čurlom..., 212); *dunuti* 'nahrupiti' (*Dako*... Jednoga mi dana dune Maru u kolibu..., 213); *laža* 'lažljivac' (*Stanko*, Uf, lažo!... Pij radije, 212); *ljosnuti* 'udariti' (*Kata*, Hi! Ta ded ga ljosni, Luka, 213); hipokoristik *maja* 'majka', osobito čest u vokativu (već na početku teksta: *Jele*, Ded, majo, vrć, Luki se pije, 211); *mentovati* 'lišiti' (*Kata*... Nesrećo, mentovô si nas sveg veselja s tom tvojom Marom, 213) *nagrcati se* 'opiti se' (*Luka*, Gle, pa ti bi rad, da se ja nagrcam rakije, 212); *nataruš* 'bilježnik' (*Dako*, Evala, baš je dobra, ko u gospodina nataru-

ša, 212); *oljoskati se* 'opiti se' (*Stanko*, Pijana je već, bog zna gdje se je oljoskala, 213); *šibati* 'smjerati' (*Kata*... Znam ja kud' ti šibaš, 212); *tornjati se* 'nositi se' (*Kata*, Tornjaj sel, 212).

Specifični slavonski, dijalektalni leksemi osobito su česti u lica koja pripadaju starijoj generaciji. Prema izričitim autorovim navodima, to su. »*Kata*, mati Jelina, 60 godišnja starica...« i »*Dako*, prosjak, 74 godine star...« (211). Arhaično stanje dijalekta s njegovim prvobitnim (osobito rječničkim) osobinama veoma dobro čuvaju upravo takve osobe, koje su stoga — kao što je poznato — također najpouzdaniji informatori pri dijalektološkim istraživanjima.

Autentična se slavonska podloga drame *Povratak* iskazuje i rijetkim, no važnim onomastičnim podacima: prvobitna verzija sadrži nominativne likove imenâ *Ive*, *Jele* (211), što je tek u zadarskom izdanju (god. 1907) promijenjeno u: *Ivo*, *Jela*.

Već se prema dosad rečenome smije zaključiti da je govor licâ u *Povratku* obilno protkan slavonskim dijalektizmima. Ta je činjenica mogla poslužiti jednoj od autorovih nakana — da postigne lokalni kolorit, ali nije bila dovoljna da jezik drame učini prikladnim za scensko, tj. govorno izvođenje.

Toj se svrsi moglo udovoljiti tako da se ustanovljenim pojavama dodaju još neke, što nisu svojstvene samo govornom jeziku, ali se u njemu rado primjenjuju. Riječ je o stilskim postupcima kao što su poredba i elipsa, pa o tipičnim frazeologizmima.

Tucić se u svojoj drami mnogo i rado služi poredbama. Rijetke bi se od njih mogle smatrati plodom autorove invencije (npr.: *triježan ko voda* 212, *cure suze ko jesenska kiša*, *grmi srce kô oluja* 213, [*lijepa*] *kô ljetno sunce* 228). Neke od njih zacijelo potječu iz usmene narodne književnosti: *stasita*, *mesnata cura*, *a crvena ko jabuka* 212, *letio sam kô vila* 213. Ipak, većina poredbâ u *Povratku* svojstvena je svakidašnjemu, govornom jeziku: *vas ste dvoje baš ko pas i mačka* 212, *zamrzio kô psa* 212, *Mara ga se bojala ko žive vatre* 212, *zla kô gjava* 213, *živili nas dvoje kô dva goluba* 213, *mład kô rosa* 213, *pao kô iz neba* 229. U tim dobro znanim i često čuvenim poredbama ne treba, dakako, gledati sredstva za kakvo osobito stilsko pojačanje. Naprotiv, svrha je poredbama u drami *Povratak* da Tucićeve junake pripomagnu govornim karakteristikama ocrtati kao obične, ali autentične ljude iz slavonske seoske sredine.

Tucićeve jezične elipse također su dobro poznate, svakidašnje, lako prepoznatljive. Ispušta se glagol *ići* u primjeru:

Luka. Božić je sutra kuma Kato, a o ponoći treba triježan u crkvu.

Stanko. Gle, gle, a otkad to Luka poče u crkvu?! (211—212).

U skladu je s narodskim načinom izražavanja što izostaju neke imenice; npr. *riječ* (*Dako*... Mara ga se bojala ko žive vatre i volila pogladiti Mitrovog kudronju, najljućeg psa u selu, nego s Božom dvije tri pisnute, 212), *priča/zgoda* (*Kata*, Čuješ, Dako, pričaj onu o vještici. — *Dako*. Tu već svi znate. Znam ja drugu, što ju o Božiću pričam, 212), *godina* (*Dako*... al vam moram kazat, djeco, da su me onu noć noge teže nosile nego danas, kad mi je eto preko sedamdeset na legjima, 213).

U isti red jezičnih podataka — i s istom svrhom — išli bi neki, u tekstu *Povratka* ustanovljeni frazeologizmi, koji su također dobro poznati, npr.: *obijati pragove* 212, *ni kriv ni dužan* 213, *ni pet ni šest* 213, *skuhati poparu* 213, *naravnat'*... *legja* 213, *vrane mozak ispile* 228.

4.

Kao što se moglo vidjeti, Tucić je u svojem dramskom radu iskoristio tek nekoliko vrsta dijalektizama, ali je upotrebnost čestota pojedinih od njih dosta velika. Ipak, pisac nije težio da na gledalište djeluje množinom dijalektizama, nego njihovom funkcionalnošću.

Razjašnjuje se to jednim mjestom iz prvobitne tiskane verzije *Povratka*. Među napomenama »Nešto o pojedinim osobama« u časopisu »Nada« za Ivu se također čitaju ove rečenice:

»... U početku govori finijim naglaskom¹¹ (gospodski), kako je to u saobraćaju sa tvorničkim nadglednicima i činovnicima naučio. Kasnije, u prizorima ekstaze i boli, prelazi k svom prirođenom seljačkom govoru.«¹² (211).

Na tome mjestu autor izričito posvjedočuje svoju težnju da književnojezičnoj komponenti suprotstavi dijalektalnu, koja mu nema samo vrijednost lingvostilističkoga sredstva nego — u prvom redu — treba da

odrazi duboka unutarnja proživljavanja sudionika u dramskoj radnji. Dijalektizmi su Tuciću, dakle, sredstva neposredno iskoristiva »u snažnom autorovu produbljivanju psihološke komponente njegovih junaka«. ¹³

Piščevu tvrdnju da se njegov Ive u *Povratku* opredjeljuje za dijalektizme »u prizorima ekstaze i boli« pokušat ćemo provjeriti na primjerima iz teksta, i to iz šestog prizora (prije Ivine spoznaje o Jelinoj nevjeri). Prvi je primjer:

Kata. *Ej Ivo, a reci ti meni, što si ti došo?*
Ive (lukavo se smiješi). *Eto, došao sam na Božić.*
Kata. *Pa tako iz daleka?*
Ive. *Da je još triput dalje bilo, ja bih bio došo* (229);

drugi je primjer:

Kata. *Oslobodi nas, Bože, vraga... a kako bi ti došao do banaka?*
Ive. *Pa rekô sam, da sam prodô ruku.*
Kata. *Ajd ne buncaj... a tko će kupit prosjakovu ruku?*
Ive. *Hm... našô se neko!* (229).

Kolebanje postoji oko sažete i nesažete vokalne skupine u participiju. U prvom primjeru Kata sugerira dijalekatsku osobinu (sažeti lik), ali je Ive ne prihvaća odmah (*došao sam...*); naprotiv, u drugom primjeru Kata se opredjeljuje za književni lik (... a kako bi ti *došao...*), a Ive ustraje na dijalekatskome (*rekô, prodô, našô*).

Slavonsko govorno stanje kao izvor Tucićeva jezičnog nadahnuća osobito se dobro zrcali u prepirci među ženskim licima (kraj šestog i početak sedmog prizora). Tome su dokaz tri relevantna mjesta:

Marta (izvana). *Otvori, Kato, groznica te pojela!*
Kata (kao da joj je odlanulo). *A haj!...* (Na vratima.)
A što ćeš ti, nesnago? Kog' vraga tražiš u to doba po selu?
Marta (izvana). *Kazaću ja vama već što tražim... i tebi i tvojoj fino! Jeli...*
Kata (otvori napola vrata). *Tornjaj se, gade!*
Marta. *A što da se tornjam?... Zar misliš da te se bojim, stara kugo?... A gdje ti je ona ptica Jele?*

Kata. *Uuu! Mačko prokleta, brusi noge, er ću ti tepsijom glavu polupat* (244)

Kata (bijesna). *A što bi..., nije ništa psovala... laješ, kujo... tornjaj se!*
Marta. *Oči ću joj iskopati toj namiguši i prebjeguši!* (245)

Ive. *Koga si obijedila nepoštenjem?*
Marta (smije se). *Koga?... Onoga ko je to zaslužio.*
Jele (uzrujana). *Lažljivko ti!... Potepušo nijedna!* (245)

Jezični materijal u dokaz toj primjeni govornih sredstava jesu: uvredljivi izrazi — vokativi (*nesnago, gade, stara kugo, mačko prokleta, kujo*); frazeologizmi (*groznica te pojela, brusiti noge*); prenošenje značenja s ironijom (*fina Jele, ptica Jele*); govorni izrazi (*tornjati se*) i govorne tvorbe (*namiguša, prebjeguša, potepuša*).

5.

Tematskom poredbom i onomastičko-frazeološkom raščlambom ustanovljene su velike podudarnosti Tucićeva *Trulog doma* s Tolstojevom *Vlasti tmine*. Na tom je temelju ustvrđeno kako je Tucićev *Truli dom* zapravo drama »u cijelosti unutarnje i vanjski rusificirana, upravo tolstoizirana« te kako je doista riječ »o prevedenom dramskom djelu s ruskoga na hrvatski jezik«. ¹⁴ Pa ipak, valja dodati da osim izrazitih ruskih tragova (čak leksičkih) *Truli dom* sadrži i dosta dijalektalnih crta.

Drama *Truli dom* počinje ovim dijalogom:

DUNJA... *A ono će da se naš Petar Semenić danas dobrano nagrca.*
MANJA... *Što?*
DUNJA. *Da se nagrca, velim.*

MANJA. *E, bilo mu, bog ga blagoslovio!*

DUNJA. *Čuj ga samo, kako zvrdače maćušk i Marfi (3)*

Tucićeva ovisnost o predloškom očituje se upotrebom leksičkog rusizma (*maćuška*), ali se njemu usporedo odabiru slavonske riječi (*nagracati se, zvrndakati*), kojima je svrha da stilski izbor svedu na razinu govornog jezika, pa i da postignu komički efekt.

Nasuprot rusizmu-deminutivu *maćuška* u daljem se tekstu za izricanje prisnih obiteljskih odnosa upotrebljavaju slavonski oblici, i to hipokoristici *maja i čako*:

KATJA. *A što da nije pravo?*

PETAR. *Eto to, da se proti volji podaješ mužu, koji ti nije drag.*

KATJA. *Valja se udati, veli maja i čako (10)*

U dijalogima ruskih junaka, koji su prenijeti u domaću, hrvatsku verziju, čuju se još mnogi slavonski izrazi, pa tako npr. turcizam *divaniti*:

PETAR. *Hu, a koja bi mene? Star sam.*

KATJA. *Bože, pa i moj je star.*

MARFA. *Ali, Katja, što to divaniš!*

KATJA. *A zar je mlad, majo? (8)*

Tu su također druge jezične specifičnosti, npr. dijalektu svojstven izostanak suglasnika u riječima *kaki, taki*:

DUNJA. *Baćuško Petre, a tvoj je brus.*

PETAR. *Gledaj je, kaka je nagla.*

DUNJA. *Što ćeš, taka sam (5)*

Moglo bi se, dakle, zaključiti da je udio slavonskih dijalektizama u *Trulom domu* znatan. U tome bi smislu valjalo modificirati onaj dio ocjene koji kaže kako je ta drama »vanjski rusificirana« pa, naprotiv, ustanoviti da u njoj ima dosta elemenata što je povezuju s istom sredinom u kojoj se zbiva *Povratak*.

U dramskim djelima svoje početne faze Tucić je dobro iskoristio elemente neknjiževnoga štokavskoga govora svoje rodne Slavonije. Ti mu elementi nisu poslužili samo za postizanje lokalnoga kolorita nego su (u *Povratku*) postali sredstvom za psihološko ocrtavanje junaka. U prevedenom pak *Trulom domu* upotrebljavajući iste jezične crte, nastojao je domaćim prilikama približiti to rusko dramsko djelo te ga tako učiniti prihvatljivijim za naše gledateljstvo.

Unoseći dijalektalnu komponentu u svoje drame, Tucić je u okviru hrvatske moderne pridonosio razvijanju jezičnog osjećaja za izražajne mogućnosti neknjiževnih dijalekata te tako utirao put rađanju novije hrvatske dijalektalne lirike na samome početku 20. stoljeća.

BILJEŠKE

¹ Usp.: Srđan Tucić — Milan Ogrizović — Andrija Milčinić — P. Petrović Pecija, *Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 72, priredio: Branko Hećimović, Matica hrvatska — Zora, Zagreb 1969, str. 19; Branko Hećimović, *Srđan Tucić, autor Povratka*, u knjizi: *13 hrvatskih dramatičara, Od Vojnovića do Krležina doba*, Znanje Zagreb 1976, str. 103—120; usp. str. 119, bilj. 2.

² *Povratak*, drama u jednom činu, napisao Srgjan Tucić, Zadar (1907).

³ *Antologija hrvatske drame od Marina Držića do Miroslava Krleže*, I, sastavio Marijan Matković, Nolit, Beograd 1958, str. 393—424.

⁴ PSHK 72, str. 37—64.

⁵ U parovima tih primjera navodi se ispred crtice stanje u »Nadi« i zadržanom izdanju, iza crtice — u Nolitovu izdanju i u PSHK 72; brojke u zagradama pokazuju paginaciju u tim izdanjima.

⁶ Na primjer: dosljedno su izmijenjene forme imena dvaju glavnih lica: *Ive, Jele* (»Nada«, str. 211) — *Ivo, Jela* (zad. izd., str. 9); napomene »Nešto o pojedinim osobama« (»Nada«, str. 211) potpuno su ispuštene u zadržanom izdanju (usp. str. 9—11); itd. Svi su navodi iz *Povratka* ovdje prema tekstu u »Nadi«.

⁷ Na primjer, za fonem /d/ grafija se *gj* iz »Nade« mijenja u *dj* u zadržanom izdanju: *ugje* (211) — *udje* (14).

⁸ Srgjan pl. Tucić, *Truli dom*, drama, u Zagrebu, tisak Dioničke tiskare, 1898.

⁹ Ne javljaju se npr. glagolske složenice tipa *najti*, neke morfološke pojave, itd. — Opis posavskoga govora dao je Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad JAZU, knj. 196, Zagreb 1913, str. 124—254 i knj. 197, Zagreb 1913, str. 9—138.

¹⁰ Npr. Martićevom gramatikom god. 1899.

¹¹ Izraz *naglasak* valja tu shvatiti u smislu definicije: »To je opći dojam koji se dobiva iz osobitosti izgovora karakterističnih za određeni jezik...«, Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I, A—O, Matica hrvatska, Zagreb 1969, str. 874.

¹² U Nolitovu izdanju i u PSHK 72 napomene »Nešto o pojedinim osobama« postoje, ali bez rečenica što smo ih naveli.

¹³ Navedene riječi iz knjige: Miroslav Šicel, *Književnost moderne, Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga*, knj. 5, Liber — Mladost, Zagreb 1978, str. 320.

¹⁴ Josip Badalić, *Rusko-hrvatske književne studije*, Liber, Zagreb 1972, str. 408.